

Sportovní hvězdy v malém sportu: výpověď sportovce

Sport stars in minor sports: Athlete's testimony

Arnošt Svoboda

Fakulta tělesné kultury, Palackého univerzita v Olomouci

Abstrakt

Příspěvek představuje první dílčí výstupy výzkumu zaměřeného na analýzu postavení „sportovních hvězd“ v rámci menšího vrcholového sportu – bazénového plavání. Studie je teoreticky zakotvena v konceptech Pierra Bourdieu (sociální pole a politická filosofie sportu) a Howarda S. Beckera (umělecké světy). Navazuje na příspěvky o roli známých osobností – celebrit či hvězd ve sportu i širší společnosti a zkoumá, nakolik lze koncept hvězdy aplikovat i na sub-pole minimálně medializovaného sportu. Na základě rozhovorů se závodními plavci popisuje specifický způsob konstrukce sportovních hvězd z pohledu samotných sportovců. Zde identifikuje dvě dimenze: objektivní (prostředí sportovního klubu a rodiny) a subjektivní (osobnostní charakteristiky). K postavení hvězd ve sportovním sub-poli zjišťuje, že dokud naplňují představu svého okolí, jsou tyto hvězdy nositeli autentického ideálu sportu s vysokým symbolickým kapitálem, v opačném případě jsou svým okolím kritizovány až odmítány.

Abstract

The article presents initial, partial outputs of the research focused on analysis of „sport stars“ placement in a minor top-level sport – swimming. The study is theoretically grounded in concepts of Pierre Bourdieu (social field and political philosophy of sport) and Howard S. Becker (art worlds). It follows other studies dealing with roles of popular personalities – celebrities or stars – in sports or broader society and examines possibilities of application of the star concept in the sub-field of non-medialised sport. Using outputs of interview with competitive swimmers the article describes specific way of construction of sport stars in view of athletes themselves. Two dimensions are identified: objective (sport club environment and family) and subjective one (personality traits). Concerning the position of stars in sport sub-fields it adds, that so far as the stars fulfil the notion of their fellow swimmers they are seen as bearers of authentic sport ideal with the high symbolical capital. Otherwise, they are criticised by the others or even rejected.

Klíčová slova: malý sport, plavání, sociální pole, sportovní hvězdy, autenticita.

Keywords: minor sport, swimming, social field, sport stars, authenticity.

Úvod

Známi sportovci jsou běžným tématem sociálně-vědního zkoumání sportu, zejména v jeho medializované a vrcholové podobě. Při podrobnějším pohledu na některé studie zabývající se sportovními hvězdami lze však nabýt dojmu, že koncept „hvězdy“ se týká výhradně vysoce profesionalizovaných a medializovaných sportů jako je fotbal nebo hokej. Na druhé straně, mimo těchto mediálně popularizovaných sportů je zde řada vrcholových sportů, které stojí stranou primárního zájmu médií (anebo do něj vstupuje jen jednou za čas v době konání olympijských her), s čímž samozřejmě souvisí i omezený zájem sponzorů. Míra profesionalizace těchto typů sportu je tedy mnohem nižší, což na druhé straně neznačí přímou úměru s požadavky na tréninkovou přípravu a špičkovou fyzickou kondici, které mohou být u řady vytrvalostních sportů zcela neporovnatelné

(alespoň co do časové náročnosti) třeba se zmíněným fotbalem. Jak je to však s těmi sportovními hvězdami v těchto „menších“ sportech?

Tento článek se zabývá tématem konstrukce *sportovních hvězd* v kontextu jednoho z představitelů *menšího* sportu, bazénového plavání.¹ Vychází ze stále ještě probíhajícího výzkumu (v prosinci 2013) zaměřeného na komplexní analýzu konstruování známých sportovců – hvězd v rámci sub-pole plaveckého sportu. Zkoumaný prostor byl omezen na Klub plaveckých sportů policie Kometa Brno („Kometa“), dříve známý také pod názvem Rudá hvězda, a subjekty s ním úzce související. Cílem výzkumu je shromáždění výpovědí různých aktérů popisovaného sub-pole a z nich vycházející charakteristika procesu konstrukce sportovních hvězd v rámci jen v omezené míře medializovaného a profesionalizovaného, nicméně vrcholového sportu. Identifikovanými aktéry byli zejména samotní sportovci, trenéři, diváci, rodiče mladých sportovců nebo zástupci podpůrných profesí (např. masér). Tento článek přináší dílčí výsledky výzkumu (předkládaného v rámci disertační práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity) založeného na výpovědích skupiny jedenácti sportovců – plavců (zde označovaných jako P1-P11), který proběhl v časovém rozmezí říjen 2011 – červen 2013. Respondenty byli bývalí vrcholoví sportovci (dosahující svých nejlepších sportovních výsledků v různých věkových obdobích), kteří alespoň v některé části své kariéry prošli Kometou. Často se jednalo o bývalé studenty brněnského Sportovního gymnázia Ludvíka Daňka nebo o členy střediska vrcholového sportu (dnes Centrum sportu Ministerstva vnitra).²

V první části textu se seznámíme s teoretickým zázemím, z něhož studie vychází. Bude představena aplikace teorie sociálních polí Pierra Bourdieu (1998b) na oblast sportu a zdůrazněn přínos Howarda Beckera a jeho modelu profesně-kulturně-mocenských podmínek prostředí popsaného v jeho monografii *Art Worlds* (1982). V průběhu sumarizace empirických dat bude stručně odkazováno ke stávajícím konceptům sportovních *hvězd* v sociologických textech. Na základě výsledků analýzy dat doplněných o citace z provedených rozhovorů bude reflektována konstrukce a role *hvězd* v plaveckém sportu z pohledu samotných plavců. Cílem tohoto dílčího výstupu bude zodpovězení (či alespoň upřesnění) otázky, jakou roli hrají hvězdy ve vybraném *menším* sportu analyzovaném jako konkrétní sportovní sub-pole a jaký význam mají pro další aktéry tohoto sub-pole.

Komplexní struktura sociálního pole

Při popisu sportu jako sociálního pole vycházíme z teorie Pierra Bourdieu a jím užívaného konceptu sportovních či ekonomických polí (zde v postavení věčných soupeřů), v rámci nichž rozlišoval např. sub-pole profesionálního sportu (Bourdieu 1978, 1988, 1998). Už jen proto, že Bourdieu rozlišuje jednotlivá pole (srovnej 1998b), může se zdát, že toto samotné vzájemné oddělení zakládá stav, kdy sportovní i jiná pole jsou poli autonomními, bez dominantních vlivů okolí (tedy okolních polí). Studium Bourdieuho textu (1978) však napoví, že užívá-li autor pojem „autonomní“, vždy tak činí pouze ve spojení s adjektivem „relativně“. Sport jako relativně autonomní pole je stěžejním stavebním kamenem Bourdieuho příspěvku sociologii sportu. Konkrétní sociální pole (a jeho aktéry) je tedy v jeho pojetí vždy nutné posuzovat ve vztahu k okolním polím, které jej v základu ovlivňují a jsou jím také ovlivňovány (Bourdieu 1978, 1998).³

Přestože i Bourdieu mluví, v souladu s obecným současným sociálněvědním náhledem na sport, o celkovém trendu komercializace, sám rozlišuje mezi různými druhy sportu, tedy mezi různými sportovními sub-poli (1988, 1998). Pro tuto stať je důležité rozdělení mezi sportem amatérským a profesionálním. A to i přesto, že mnohé charakteristiky obou typů v reálných praktikách splývají dohromady a podmínky obou sub-polí jsou často podobné; např. v podobě nutnosti zajištění sponzorů pro sportovní činnost, což zdaleka není „výsadou“ pouze sportu profesionálního (viz Slack 1998). Na základě soupeření o možnost definovat sociální praktiky v rámci daného pole se setkávají dominantní aktéři, myšlenky a vlivy a výsledkem je vztahově a strukturálně definovaná poptávka po sportovních praktikách. Jinými slovy, Bourdieuho systém dispozic, tedy *habitus*, zá-

roveň definuje i je definován těmi sportovními praktikami, které dané sub-pole v konkrétní době nabízí (1998b). Takto definovaný teoretický základ v praxi znamená (a potvrzují to dále v textu i empirická data), že samotná jen omezená profesionalizace sub-pole nestačí k tomu, aby i samotné jednání aktérů sub-pole plaveckého sportu bylo „neprofesionální“ či nedůsledné. Jak se ukazuje, samotný postoj sportovce může být plně zaměřený na sportovní přípravu na soutěže, aniž by tento sportovec byl za svou činnost placen, anebo měl jistotu, že v budoucnu placen bude. Toto je zvláště důležité, jedná-li se o mladší plavce, kteří stojí teprve na počátku potenciální kariéry (zvláště jsou-li před klíčovým okamžikem přestupu z kategorie juniorů/junierek mezi muže/ženy). I mezi těmito sportovci jsou jedinci, kteří svému cíli (bez jistoty, že jej budou moci dosáhnout) věnovali prakticky veškerý volný čas, podstupovali tréninkové dávky navíc a zejména k nim přistupovali s vědomím, že budou-li trénovat naplno, naplní spíše svůj cíl, tedy být vrcholovým, profesionálním plavcem. Navíc zvláště u mladších věkových kategorií se k ryze sportovnímu – soutěžnímu motivu připojují další, zejména sociální, motivy, kdy sport může sloužit jako příležitost pro setkávání nejen sportovců samotných ale i třeba jejich rodičů (Light 2010).

Pokud si uvědomíme, že teprve poznáním zákonitostí daného pole a jeho systému dispozic – habitu jsme schopni identifikovat i možné vlivy externích polí, které jsou často vůči poli sportovnímu (a zejména jeho amatérským sub-polím) v dominantním postavení, je zřejmé, že právě zdokumentování a analýza těchto dispozic nás povede k rozklíčování způsobu definice konkrétních praktik ve sportovním poli. A zároveň porozumění struktuře pole vede k identifikaci způsobu interakce s externími poli (viz Bourdieu 1988, 1998b).

S obdobným viděním sociální reality jako Pierre Bourdieu přichází Howard Becker (1982). Bourdieuho koncept sociálního *pole* a Beckerův *svět* se v mnoha ohledech shodují a doplňují. Podstatou obou přístupů je kladení důrazu na kulturně definované praktiky v daném poli. Beckerův umělecký svět zahrnuje množství aktérů, kteří jednají na základě definovaných pravidel a činí prohlášení a hodnocení produktů v tomto světě vytvářených. I tato prohlášení jsou však často definována skupinou odborníků a zároveň aktérů téhož pole, což nastiňuje zajímavou analytickou perspektivu i pro sportovně-sociologické bádání. Jak už jsme v tomto textu uvedli (viz Bourdieu 1978), i sportovnímu poli jsou vlastní ideály a obecně přijímané premisy, ke kterým se aktéři sportovního pole odvolávají a kterými také legitimizují své sdílené sociální praktiky.⁴

Jedním ze stěžejních bodů Beckerova textu (1982) je poukázání na jen zdánlivě výsadní postavení samotných umělců v uměleckém světě. Tito umělci jsou v očích konzumentů uměleckých produktů držitelé speciálního kapitálu, který jim dále posiluje jejich výsadní postavení v mocenské struktuře daného pole. Symbolický význam „umění“ se podílí na reprezentaci těchto aktérů jako držitelů výjimečných vlastností nebo schopností, jež jim umožňují vytvářet produkty a hodnoty mající obzvláštní význam pro společnost. Od té se jim naopak dostává zvláštních privilegií odlišujících je od ostatních aktérů daného pole a ostatních polí.⁵ Zároveň je pochopitelné, že privilegované místo nelze nabídnout komukoliv. Zpravidla existuje hierarchická síť kvalifikací a stupňů tvořících síť, kterým projde pouze určité množství jedinců.

Ostatní aktéři tedy zastávají „podpurné“ funkce spočívajících v organizačním nebo technickém zajištění práce umělců, obchodních aktivitách ale i v práci oponentů a kritiků, kteří se také podílejí na definování struktury a hranic uměleckého světa (které nejsou provždy dané, ale v průběhu času procházejí neustálým procesem redefinování). S tímto souvisí i otázka dělby práce mezi umělce zaměřující se na základní uměleckou činnost („core activity“) a ostatní aktéry. Touto základní činností má Becker na mysli právě to, co dělá umělce umělcem; činnost, v níž se projevuje jeho specifický kapitál, tedy umění. Zároveň se ptá: „*Jak málo se může ještě jedinec věnovat těmto základním činnostem a přitom se stále označovat za umělce?*“ (Becker 1982: 19). Je zřejmé, že teprve kooperací velkého množství profesí (v závislosti na komplexnosti daného světa) je produkováno výsledné dílo nebo činnost. Tito lidé pracují na základě obecně přijímaných konvencí, které ovšem zároveň ponechávají dostatek prostoru individuální interpretaci a vyjednávání.

Přestože podobné, nelze mezi Beckerův a Bourdieuho přístup klást rovnítko. Ačkoliv Becker neuzivá termín *habitus*, jeho prvky nalezneme i v jeho teorii. Samotná reprodukce pole/světa je

proces, jenž probíhá právě skrze habitus, tedy sdílené praktiky dané blízkostí v sociální struktuře. Aktéři, jimž je vlastní stejný vkus a logika daného pole, jednají určitým způsobem a lze očekávat, že stejný vkus vtisknou i budoucím aktérům v tomtéž poli. Stejně tak je shodným znakem obou teorií identifikovatelný boj o legitimitu mezi dominantními aktéry polí, tedy možnost definovat pravidla daného pole. Na druhé straně, oba autoři se rozcházejí zejména v pohledu na samotnou strukturu sledovaného prostoru. Pro Bourdieuho jsou stěžejní objektivní vztahy v rámci sociální struktury. Tyto strukturují veškeré další praktiky, kterými jsou ovšem zároveň samy strukturovány. Becker nestojí vůči tomuto konceptu v opozici, nicméně jeho světy jsou spíše sociálními sítěmi nežli objektivní, „neosobní“, strukturou. Na rozdíl od Bourdieuho klade důraz na empirické vazby, konkrétní osobní vztahy aktérů svého sociálního světa. Pomáhá nám tak i při analytické práci překročit omezení dané umístěním odosobněných aktérů v sociální struktuře a nabízí více interakcionistický přístup kladoucí důraz na vztahy jedinců, jejich komunikaci a obecnou interakci. Na základě analýzy vztahů interagujících jedinců a struktury, v rámci níž se pohybují, se dostaneme zkombinováním obou přístupů v další části studie ke komplexní analýze daného pole (viz Bourdieu 1984, 1998b; Bottero, Crossley 2011).

Hvězdy v malém sportu?

Samotný koncept *sportovních hvězd* je v produkci sportovní sociologie frekventovaný. V rámci širších na analýzu pop-kultury zaměřených sociologických příspěvků se též setkáváme s výkladem a konceptualizací diskursu populárních osobností vykazujících obdobné znaky, často v kontextu mediální reprezentace. Takřka bez výjimky se jedná o články či monografie pohybující se v kontextu vrcholového, medializovaného a profesionálního sportu nebo obdobné mediálně vědně pop-kulturní oblasti (např. Whannel 2002, Smart 2005, Turner 2004 nebo Alexander 2010). V jaké podobě se však takovéto hvězdy mohou konstruovat v rámci sportu sice vrcholového, nicméně z hlediska zájmu veřejnost spíše menšího? S teoretickou výbavou založenou na myšlenkách výše uvedených autorů a s vědomím toho, že ve sportovním diskursu jsou si samotní sportovci vědomi svého postavení hvězd (Svoboda 2007) byly při přípravě výstupů studie využity základy zakotvené teorie („grounded theory“; Strauss, Corbin 1998) a na základě získaných dat byl tvořen obraz hvězd v malém sportu.

V průběhu rozhovorů byli mimo jiného respondenti vyzváni, aby si znovu v myšlenkách prošli svou kariéru a prostředí plaveckého sportu (tedy sub-pole), v němž se pohybovali či pohybují. Přitom byli vyzváni, aby si uvědomili, zda někdo, koho lze označit jako hvězdu, se v tomto prostředí pohybuje a je pro ostatní legitimním aktérem tohoto prostředí. Hvězda byla tazatelem definována jako známá osobnost v rámci daného sportu, s níž je spojeno očekávání kvalitního sportovního výsledku na základě dlouhodobé úspěšnosti v soutěžích a zároveň se s ní také poji očekávání určitého druhu chování a postojů.

Výsledkem je jednoznačné potvrzení, že koncept hvězdy je relevantním předmětem zájmu o vykreslení daného sportovního sub-pole. Respondenti byli schopni i ochotni identifikovat a nějakým způsobem popsat některé z ostatních sportovců, ať už členy svého oddílu nebo soupeře, které lze podřadit pod výše uvedenou „pracovní definici“ hvězdy. Je také zajímavé, zvláště u sportovců, kteří již ukončili aktivní kariéru, že v době rozhovoru reflektovali, že jako o hvězdě byli schopni o identifikovaných jedincích uvažovat nejen na vyzvání v době samotného rozhovoru ale i před více lety v době, kdy byli aktivními závodníky. Pochopitelně je otázkou, nakolik se může jednat o zkreslení dané odstupem času a vůlí vyhovět tazateli, nicméně výsledky porovnání více reakcí na položenou otázku potvrzují původní domněnku. Při popisu sub-pole brněnského plaveckého sportu nelze očekávat hvězdy s milionovým platem, jejichž biografie je součástí pop-kultury. Ačkoliv ani tento typ není, jak si zakrátko popíšeme, zcela vyloučen, pojetí hvězd je v tomto případě spíše „civilnější“ a více vázané na skutečný výkon. Tímto se liší od veřejně známých osobností, které jsou zejména médii označovány jako hvězdy/celebrity/ikony.⁶ Často se lze setkat

s případy, kdy je mediální obraz již téměř zcela nezávislý na konkrétním aktérovi a právě média jsou tím, kdo plně tvoří status hvězdy (Rojek 2001, Turner 2004).

Plavci popisují vnímání hvězd ve svém okolí takto:

(Na dotaz na odlišné chování plavců vůči soupeřům – hvězdám) P1: „*Já myslím, že ne, maximálně přirozený respekt, že když dojeli na závody, tak se vědělo, to je ten.*“

(Vnímání jiných faktorů tvořících hvězdu nežli pouze sportovní výkon? Zde je navíc zřejmé, že při konstrukci hvězdy se uplatňují i ryze individuální osobnostní charakteristiky jako je popisovaná introverze sportovce. Mezi hvězdu ustavující faktory tak je nutné počítat osobní vztahy i interakce ve skupině) P3: „*Vezmem příklad Daniela Mála. Daniel Málek startuje na olympiádě při finále a tak dále, prostě všeobecně známej, ale v tom kolektivu byl vnímanej pouze jako plavec. ... On byl v pozadí, přišel na trénink, zatrénoval si. Tu náladu v tréninkovém kempu nebo kdekoliv tvořili jiní.*“

(Co přispívalo k tomu, že plavec byl vnímán jako hvězda?) P4: „*...nebo tenkrát za mně plavali výborně východní Němci nebo Němky, takže ta Němka nebo tamta krásně plave a ona všechno vyhrála. Takže to bylo i takové to pokukování...člověk když jde na závody, tak má v přihlášce svůj čas, nejlepší nebo nejlepší zaplavaný v tom roce, co umí prodat. Takže když to vidím, jaký tam má kdo nejlepší čas, tak si říkám, ten musí být rychlý a už se na něho zase dívám jinak. I ta atmosféra těch větších závodů dělá něco.*“

(Komentář k plavkyni obecně hodnocené jako hvězda) P5: „*My jsme v tom vrcholovém středisku plavali s XX, tak to byla hvězda. Ona byla myslím devátá na olympiádě. Ale teda bych řekl, že to byla světová holka. Ta vůbec nějaký móresy, to vůbec neměla. Právě mě vždycky šokovalo, že trenér na ni vyjel, že byl na ni tvrdší než na nás, ale i zákeřnější, mi přišlo.*“

Ačkoliv respondenti vcelku pochopitelně výraz hvězda sami neužívají, v jejich výpovědích je inherentně přítomen, i když si uvědomují, že hvězda v tomto sportovním sub-poli neznamena popularitu mezi širší veřejností.⁷ Na rozdíl od populárních a masovými médii prezentovaných hvězd v obvyklejším smyslu slova je v případě hvězd z pohledu kolegů-plavců dominantním faktorem zejména fyzický výkon při sportovních aktivitách a přístup ke svému okolí.

Ve spojení s osobnostmi označovanými jako hvězdy byla v mnoha případech zmiňována jejich osobnost. Zejména potom vlastnosti jako skromnost, schopnost vycházet bez konfliktů se svým okolím, spíše introverze nebo absolutní soustředění na výkon a sportovní přípravu na úkor například společenských kontaktů. Na jedné straně byly výše popsané vlastnosti identifikovány jako autentická hodnota sportu, ale zároveň respondenti přecházeli při popisu sub-pole mnohdy až do ironického tónu, když líčili ze své současné pozice sportovní nasazení trénujících hvězd, které dle jejich názoru „nestálo za to“. Svůj vliv zde tedy má i současné postavení aktéra sub-pole, který může být stále součástí plaveckého sub-pole, anebo své kontakty s ním již přerušil a jeho strukturu hodnotí z hlediska své nyní již externí pozice. Jeden z bývalých plavců (P5), dnes manažer úspěšné společnosti, reflektoval vystoupení (své a svého přítele) ze sportovního sub-pole takto: „*On se zdál pro mě nepochopitelně šťastnější, že skončil tady s tímhle. Viditelně šťastnější, že se mu ulevilo, že z toho prostředí odešel. Mě potom taky. A myslím, že každému rozumnému člověku jo.*“

Faktory tvořící hvězdu

Dalším krokem po zjištění relevance konceptu hvězdy v sub-poli brněnského plavání bylo zjištění procesu, kterým se tato hvězda v daném sub-poli ustavuje. Na základě analýzy rozhovorů se závodními plavci byly identifikovány konkrétní faktory, jejichž kombinací je koncept hvězdy tvořen. Tyto faktory lze rozdělit do dvou skupin, které lze označit jako objektivní a subjektivní. Objektivní faktory jsou zejména zázemí a prostředí (včetně rodinného), ve kterém se sportovec pohybuje. Významnou roli zde hraje sportovní klub zajišťující organizaci tréninku a obecné sportovní přípravu.

P5 (k incidentu, kdy trenér nechal závodníka po závažném kázeňském prohřešku samotného na místě závodů): *„Tak oni volali můmu bývalému trenérovi z Tesly Brno, kterej mě tam přijel vyzvednout a postaral se o mě. A to mi přišlo symbolický a od té doby jsem se odhlásil... a vrátil jsem se zpět do té Tesly“.*

Citace části rozhovoru naznačuje, jak byla vnitřní atmosféra klubu pro plavce významná. Na druhé straně však mnoho z těch, kdo popisují podobné problémy, tedy negativně vnímané vztahy klubu či trenérů k plavcům, v tomto klubu často nezůstali nebo ukončili závodní kariéru poměrně brzy. Jinými slovy, volili snazší cestu ke svému cíli, který ovšem v těchto případech již nebyl pokračující vrcholová kariéra, ale spíše dostudování a postupné opuštění závodního plaveckého sportu. Oproti tomu plavci, u kterých se předpokládalo, že budou pokračovat, nebo přímo pokračovali, v závodní kariéře i v kategorii dospělých, se ve výpovědích zaměřovali spíše na schopnost vytrvat navzdory obtížným podmínkám, zvyšujícím se požadavkům trenérů a náročným tréninkovým „dávčkám“.

Druhou skupinu faktorů formujících sportovní hvězdu nazýváme subjektivními. Patří sem soubor vlastností a dovedností, které jedinec musí mít a projevovat, aby dosáhl statusu hvězdy, zde zejména v očích kolegů-plavců:

P4: *„Určitě musí mít ty výsledky, to v prvé řadě a nejenom jeden výsledek ale dlouhodobé výsledky, které jsou vidět, po několik let. Potom ten člověk musí být pracovitý, aby tohleto dokázal... ty vlastnosti jako pracovitost, cílevědomost, vytrvalost a houževnatost, ta tam musí být. Dobrý je, když je tam trochu talentu... ti, co mají talent a ještě mají toto všechno, tak to jsou ty světový jedničky. ... Takže talent, ta ochota dřít a potom tam musí být... ten člověk se musí umět i prezentovat, takže tam musí být i taková psychická odolnost, protože někdo na to nemá a má rád klid.“*

P6: *„Největší problém vznikal tehdy, když někdo na tréninku nemusel tolik makat, ale byl talent a potom přišel na závody a všechno vyhrál. To je největší problém. Někdo si to oddřel, odmakal a neměl šanci... to je demotivující, člověka to potom už nebaví.“*

Talent je jedním z faktorů, které ustavují status hvězdy. Pomineme-li talent jako sadu vrozených vlastností, jedná se zejména o sociálně konstruovaný koncept, který okolí uznává a na základě něho vytváří obraz sportovce jako hvězdy. Důležité je, že talent v žádném případě není hlavním faktorem pro ustavení hvězdy. Výše v očích většiny plavců stála pila a ochota snášet výrazné fyzické vyčerpání i bolest v průběhu tréninků a absolutní zaujetí sportem jako takovým. Tento bod je zřejmě klíčový pro přiznání statusu hvězdy ze strany ostatních sportovců.

Oproti typu plavce-hvězdy, který byl prezentován kladně, se v brněnském plaveckém sportu pohyboval sportovec, jenž byl bezpochyby označován také jako hvězda, ovšem jiného typu. Respondenti se téměř vždy shodli na dvou konkrétních jménech, sportovkyních, úspěšných na národní i mezinárodní úrovni reprezentujících dva odlišné protikladné typy. Do stylu prezentace plavecké hvězdy druhého typu patřilo využívání masových médií (včetně bulvárních), sebevědomé vystupování nebo spory s trenéry vedoucí až k opuštění klubu. Tento typ závodníka byl ve sledovaném kontextu naprosto ojedinělý a vyvolával různé reakce mezi ostatními plavci, od negativních, přes zlehčující až po mírně obdivné:

P1: *„Maximálně tam byla ta XX, tu neměl nikdo rád, nevím o nikom, kdo by se s ní nějak přátelil... Výrazně vystupovala, i když byla na bazéně, hrozně se na sebe snažila upoutat pozornost...A dostávala se do nějakých bulvárních časopisů a tímhle stylem na sebe poutala pozornost.“*

P7: *„Naopak mě je teď postupem času stále více sympatický přístup XX, která sice použila v té době nečekané přístupy a všichni byli šokovaní, ale dokázala se udržet na té špičce, dokázala, aby o ní bylo vědět, a myslím, že se v uvozovkách nedřela tolik, co se dřela ta YY (druhá plavkyně, pozn. autor)... teď zpětně na to koukám tak, že ta XX to zvládla lehčí cestou.“*

Uvedené citace dokresluje symbolické rozdělení sledovaného sportovního sub-pole. Již dříve jsme se přesvědčili, že plavci sice vnímali odlišné postavení sportovní hvězdy v rámci svého týmu, ale jednalo-li se o hvězdu s vlastnostmi těmito plavci uznávanými, nebylo toto oddělení v rámci týmu negativně vnímáno. Odlišný přístup například trenéra (který naopak mohl ke své hvězdě přistupovat důrazněji, přísněji) byl chápán jako součást struktury sportovního klubu, kde

jsou průměrní i nadprůměrní plavci. Byl-li někdo sportovními výsledky nadprůměrný, nejednalo se (v očích ostatních) o nezasloužený status, a proto byl tento plavec fyzicky sice do jisté míry oddělen, nicméně symbolicky zůstával stále členem týmu.

Druhý výše popsáný typ hvězdy je více problematický. Někteří plavci ji zcela zavrhují, byt pro některé další (menšinu) je též hvězdou v pozitivním smyslu slova. Nicméně aktivity takového sportovce, které nepatří do standardních praktik daného sub-pole, ale spíše jej propojují s některými externími poli (ekonomickým či mediálním), jsou obecně vnímány negativně, jak ze strany samotných plavců, tak do určité míry i ze strany jejich trenérů nebo zástupců oddílů. Takovýto sportovec zjevně jedná proti étosu sub-pole vrcholového plaveckého sportu, což s sebou nese konflikty s těmi, kdo se podílí na definování zákonitostí tohoto sub-pole.

P7: „...ale možná to tehdy bylo zmanipulované tím, že XX byla ta špatná a my jsme byli trochu tlačeni k tomu, vnímat ji jako že šla proti proudu. Když jsme byli v jiné tréninkové skupině a ona stála jinde, tak jsme byli trochu vedení k vizi, že ona je ta špatná. Teď říkám, že měla odvalu, ale tehdy, ne že bychom ji odsuzovali, ale asi jsme ji neobdivovali.“

Shrnutí

Po přehlednutí průběžných výstupů studie je jasné, že koncept hvězdy je relevantní i pro sub-pole menšího vrcholového sportu. Hvězdu ve sportovním sub-poli tohoto typu pochopitelně nelze chápat ve smyslu obvyklých sociologických studií vrcholového a medializovaného sportu. Cílem tohoto textu bylo přispět k přehledu a částečnému porozumění podmínkám naopak sportu menšího, v němž jeho aktéři jednají dle specifického habitu, který je od velkých sportů odlišuje. Druhý stupeň analýzy byl postaven na tom, že v současnosti jsou dostupná data z výpovědi respondentů – plavců. Studie tedy poskytuje obraz toho, jak samotní sportovci definují hvězdy mezi sebou. Ačkoliv zatím výstupy rozhovorů s dalšími aktéry plaveckého sub-pole nejsou plně k dispozici, přesto nelze informace pocházející od plavců chápat jako samostatné, přesně vymezené a oddělené soubory prohlášení. Plavci samotní jsou „produktem“ struktury daného sub-pole s mnoha jeho aktéry (trenéry, organizátory, rodiči, učiteli, ostatními plavci). V tomto poli lze identifikovat střety mezi aktéry o možnost definovat pravidla tohoto pole, a tedy definovat i ustavení sociálně konstruovaného konceptu hvězdy (viz Bourdieu 1998, 1998b). Zejména u výčtu faktorů definujících hvězdu se vícekrát objevuje spojení „prostě to tak bylo..., přišlo mi to samozřejmě“. Plavec v těchto chvílích odkazuje ke své vlastní definici hvězdy jako nenápadně vystupujícího jedince ztělesňujícího ideály amatérského sportu, jenž může být ostatním za vzor. Lze se ptát, nakolik do konstrukce tohoto obrazu zasahuje třeba trenér družstva, který (jak mezitím vyplývá z dalších, zatím nepublikovaných dat) umí využít sportovní hvězdu ve své tréninkové skupině jako vzor ostatním.

Místo role nositele obchodní značky nebo reprezentanta národních hodnot funguje sportovní hvězda v daném malém prostředí jako praktický nositel autentických hodnot a ideálů velmi podobných souhrnu jevů popisovaných Pierrem Bourdieu (1978) v rámci jeho *politické filosofie sportu*. Ta označuje ustavení moderního sportu odkazujícího na amatérské, „původní“, ideály, které se snaží za účelem vlastní legitimacy zachovávat. Hovoříme-li o autenticitě, vycházíme z myšlenek Barryho Smarta a jeho konceptu *autenticity* (2005). Na rozdíl od „velkých“ sportů, kde je autenticita velmi cennou a zároveň křehkou komoditou zajišťující sportovnímu poli výjimečné možnosti ekonomického využití svého symbolického kapitálu, hvězdy „malého“ sportu fungují jako nositelé autenticity i pro sportovce samotné. Znovu potvrzují obraz sportu jako spontánní, nepředvídatelné a tedy „autentické“ aktivity v duchu *fair-play*. Jedinci označovaní sice za hvězdy ovšem vzpírající se uvedenému modelu jsou vnímáni minimálně jako kontroverzní, mnohem spíše však odmítání a kritizováni.

Dílčí výsledky této studie nejsou komplexním výstupem. Slouží však jako odrazový můstek pro další, komplexnější, analýzu sub-pole vrcholového plaveckého sportu v duchu Beckerova (spor-

tovního) *světa* (1982), v němž je daná struktura ustavována a potvrzována na základě interakce mnoha aktérů a mnoha navzájem propojených rolí. Zároveň však prozatímní výsledek naznačuje, že zvolená cesta je nadějná a užívané koncepty jako autenticita nebo sportovní hvězdy jsou aplikovatelné i na sub-pole sportů menších a bez významné mediální podpory.

Poznámky

1. Je třeba mít na paměti, že jakékoliv dělení na „menší“ a „větší“ sporty je plně závislé na zemi a kultuře, v níž se nacházíme. Pokud bychom chtěli analyzovat plavecký sport například v Austrálii, pohybovali bychom se naopak v prostředí jednoho z nejpobulárnějších sportů (Australian Bureau of Statistics; Light 2010).
2. Pro více informací viz www.kometaplavani.cz.
3. Sportovní pole ve vztahu k dalším polím je dále vyloženo např. v Svoboda 2011.
4. Často je zmiňován například pozitivní vliv sportu a socializace skrze sport na vývoj dětí a mladých lidí. Sport je nabízen jako téměř bezchybný prostředek k osvojení vlastností, které jsou ve společnosti vnímané jako pozitivní: např. asertivita, sebevědomí, smysl pro „fair-play“ ale samozřejmě i fyzickou kondici apod. Také rodiče malých dětí se dostávají pod tlak veřejného mínění, které vidí sportovní participaci, často v rámci pevně organizované struktury sportovních klubů, jakou nezbytnou součást vývoje dítěte. Přesto však stále spíše chybí komplexní kritická analýza této role sportu, která je připomínána spíše aktéry samotného sportovního pole, nežli objektivně vypracovanými studiemi. Pohled těchto aktérů je však už z podstaty přesně vymezený, až jednodimenzionální (Coakley 1998, 2011).
5. S vědomím, že „pole“ je výraz Bourdieuho. Beckerův „svět“ zachycuje širší sociální strukturu a není pro tento případ vhodný.
6. Tyto pojmy se v pojetí více autorů často odlišují, byť se často jedná o koncepty, které mají svůj význam zejména pro odlišení v rámci díla konkrétního autora. Univerzální definice patrně neexistuje. Celebrita bývá někdy chápána jako něco spíše krátkodobého, bez hlubšího sepjetí s danou kulturou (např. Turner 2004). Hvězda, kterou představuje třeba Garry Whannel (2002), má svůj příběh, který je dále reprezentován, a tedy posilován v rámci dané společnosti. Hvězdy jsou poměrně běžnou součástí současné kultury a blíží se svým krátkodobějším působením a významem zmíněným celebritám. Naproti tomu ikona nebo hrdina (v pojetí Barryho Smarta 2005, G. Whannela 2002 nebo i Jeffreyho Alexandra 2010) přesahuje svým významem až do religioz ní oblasti a stává se pevnou součástí společnosti, pro kterou zosobňuje některé z jejich univerzálních ideálů. V tomto textu se však budeme držet definovaného konceptu hvězdy, bez dalšího podrobného odlišení. To bude spočívat spíše v popisu tvorby statusu hvězdy v rámci sportovního sub-pole.
7. Skutečnost, že český plavecký sport závodníkovi s největší pravděpodobností nezajistí finanční příjem, si plavci uvědomují a finanční příjem není uváděn mezi důvody, pro které se věnují nebo věnovali závodnímu plavání. Plavců-profesionálů (tedy těch, kdo se i po ukončení studia věnovali plavání plně profesionálně) byla menšina.

Literatura

- Alexander, Jeffrey C. 2010. „The Celebrity-Icon.“ *Cultural Sociology* 4(3): 323–336.
- Australian Bureau of Statistics. „Media Release - Swimming and Soccer the Most Popular Sports for Children (Media Release).“ <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mediareleasesbyCatalogue/801D271AA0D36498CA2572440076A67E?OpenDocument> (13.12. 2013).
- Becker, Howard S. 1982. *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press.
- Bottero, Wendy; Crossley, Nick. 2011. „Worlds, Fields and Networks: Becker, Bourdieu and the Structures of Social Relations.“ *Cultural Sociology* 5(1): 99–119.
- Bourdieu, Pierre. 1978. „Sport and social class.“ *Social Science Information* 17(6): 819–840.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1988. „Program for a sociology of sport.“ *Sociology of Sport Journal* 5(2): 153–161.
- Bourdieu, Pierre. 1998. „The state, economics and sport.“ *Sport in Society* 1(2): 15–21.
- Bourdieu, Pierre. 1998b. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Coakley, Jay. 1998. *Sport in Society. Issues and Controversies*. Boston: McGraw Hill.
- Coakley, Jay. 2011. „Youth Sports What Counts as ‘Positive Development?’“ *Journal of Sport & Social Issues* 35(3): 306–24.
- Light, Richard L. 2010. „Children’s Social and Personal Development Through Sport: A Case Study of an Australian Swimming Club.“ *Journal of Sport and Social Issues* 34(4): 379–95.

- Rojek, Chris. 2001. *Celebrity*. London: Reaktion Books Ltd.
- Slack, Trevor. 1998. „Studying the Commercialization of Sport: The Need for Critical Analysis.“ *Sociology of Sport Online* 1(1). <http://physed.otago.ac.nz/sosol/v1i1/v1i1a6.htm> (14.12. 2013).
- Smart, Barry. 2005. *The Sport Star: Modern Sport and the Cultural Economy of Sporting Celebrity*. London: Sage Publications Ltd.
- Strauss, A., Corbin, J. 1998. *Basics of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Svoboda, Arnošt. 2007. „*Internetové prezentace sportovců po ukončení kariéry: Zůstává sportovec sportovcem?*“ Masarykova univerzita, Brno (rigorozní práce, nepublikováno).
- Svoboda, Arnošt. 2011. „Autenticita sportovního pole: Případ profesionálního sportu.“ *Sociální studia* (1): s. 79-96.
- Turner, Graeme. 2004. *Understanding Celebrity*. London: SAGE Publications.
- Whannel, Garry. 2002. *Media Sport Stars – Masculinities and Moralities*. London: Routledge.